

Nordiska kontakter

Maija-Liisa Kalhama

Om migrationsdokumentering och samarbetet

För ett par år sedan hade jag tillfälle att göra en studieresa till de institutioner i Sverige som sysslar med migrationsforskning och -dokumentering. Jag besökte då Statens invandrarverk i Norrköping, Emigrantregistret i Karlstad och Emigrantinstitutet i Växjö.

I somras gjorde jag en likadan resa till Norge. Jag bekantade mig då med Utledningsdirektoratet i Oslo, Oslo universitets bibliotek – särskilt dess samling rörande emigrationen från Norge till Amerika, Utvandremuseum i Hamar och Utvandrersenteret i Stavanger.

Av dessa är både Statens invandrarverk och Utledningsdirektoratet statliga ämbetsverk, vilkas verksamhet är reglerad i lag. Oslo universitets bibliotek är dels Norges nationalbibliotek, dels universitetets vetenskapliga bibliotek.

De övriga institutionerna, dvs. Emigrantregistret och Emigrantinstitutet i Sverige samt Utvandremuseum och Utvandrersenteret i Norge, är däremot migrationsforsknings- och migrationsdokumenteringsinstitutioner i samma stil som Migrationsinstitutet i Finland, och de har alla också viss museiverksamhet. Var och en på sitt håll sträver de efter att sprida kännedom om det egna landets migration, de insamlar och uppbevar material i anslutning till migrationen och de betjänar forskare och andra intresserade världen över. De

funktionella utgångspunkterna för dessa inrättningars verksamhet är desamma, och behandlingen av arkiv- och bibliotekssamlingarna är också enhetlig. Såväl i Sverige som i Norge har man emellertid lyckats anskaffa flera hela serier av församlingarnas kyrkböcker, olika föreningars protokoll osv. från migrationens objektländer – främst från USA – än vad Migrationsinstitutet haft möjlighet till. Största delen av det ursprungliga materialet finns i dessa arkiv i mikrofilmad form, vilket underlättar bruket av dokumenten.

Följande tankar grundar sig på intrycken under dessa resor. I alla tre länderna utarbetas som bäst olika adb-baserade register i syfte att underlätta arbetet för släktforskare och andra migrationsforskare. Samarbetet vid utarbetandet av registern samt informationen om arkiv- och bibliotekssamlingarna upplevde jag som utmaningar för framtiden.

Dokumenteringens utgångspunkter

Finland, Sverige och Norge har en i stort sett likartad organisation av arkivväsendet. Den högsta instansen är riksarkivet och landskapsarkiven. Utöver dem finns de statliga ämbetsverkens, kommunernas och församlingarnas arkiv och olika arkiv av privat natur; till de sistnämnda hör bl.a. privatpersoners samlingar, olika sam-

funds och föreningars arkiv samt universitetens, högskolornas och forskningsanstaltarnas arkiv.

Ett eget område bland arkiven av privat natur utgör de s.k. special arkiven, som koncentrerar sig på insamling och uppbavande av material från något visst område samt på forskning kring och information om detta. Sådana specialarkiv är de ovannämnda migrationsdokumenterings- och migrationsforskningsinstitutionerna. I Sverige och Norge ligger dessa institutioners tyngdpunkt mera på insamlandet och uppbavandet av historiskt material, medan Migrationsinstitutet i Finland åter beaktar också moderna företeelser och flyttningsrörelsen inom landet.

Var finns det samlade materialet?

I Finland liksom i de övriga nordiska länderna har material rörande migrationen samlats på många olika ställen. Enskilda forskare/personer har rest runt bland emigranter och därvid ibland (som souvenirer) tagit till vara samlingar, som kunnat vara t.o.m. mycket värdefulla. På det sättet har materialet splittrats, och det finns inga garantier för, ett de kommande generationerna skulle uppskatta det eller för att dessa samlingar någonsin kommer inom räckhåll för forskarna. Man kan fråga sig, huruvida man någonsin kan hopbrunga en hel serie av t.ex. en emigrantförenings protokoll, ifall sekreterare X överlätit materialet åt någon enskild forskare och inte åt sin efterträdare.

Mera systematisk insamling och uppbavning har bedrivits i samband med akademiska forskningsprojekt. Men vad händer med det insamlade materialet, när projektet är slutfört? Förs materialet till källaren, där ingen mera hittar det? Mycket bättre är inte situationen när det gäller det material

som samlats i de allmänna arkiven. Där är materialet i goda händer, men är det kanske i alltför goda händer? Vad jag vill säga är: drunknar ett sådant här specialmaterial i de allmänna arkivens stora helheter?

När det gäller migrationsdokumenteringen kommer vi knappast någonsin fram till ett sådant läge, att allt existerande material skulle finnas samlat på ett och samma ställe. I Sverige och Norge finns det en stor mängd av material på de ovannämnda institutionerna, som emellertid ligger på långt avstånd från varandra, och material finns också på andra ställen. Material som behandlar den finländska migrationen finns förutom i de inhemska samlingarna också i arkiven i Sverige.

Att effektivera samarbetet

Arkiv- och biblioteksmaterialets splittning försvårar forskningsarbetet, och därför borde man utveckla ett inhemskt eller, ännu hellre, nordiskt dataregister, som skulle visa, var det finns migrationsmaterial, hurudant detta material är och i vilken form det föreligger samt hur det står till förfogande. Vidare borde man i allt högre grad utnyttja de möjligheter till mikrofilmning och automatisk databehandling som dagens teknik erbjuder och med hjälp av dem skapa så många hela serier och register till dem som möjligt.

Detta skulle vara ett sätt att effektivera samarbetet inom dessa inrättningarnas mångsidiga arbetsfält, som inbegriper bl.a. forskning, utställningsarbetet, publiceringsverksamhet och i allt högre grad service för släktforskare. Det skulle säkert vara nyttigt med ett seminarium för de nordiska migrationsinstituterna, där åtminstone arkiv- och biblioteksfolket skulle delta liksom också de som använder dessas service, dvs. släktforskarna och migrationsforskarna.

Ruotsinsuomalaiset haluavat kulttuuriautonomian

Vaatus kulttuuriautonomiasta ei ole mikään uusi ajatus. Ruotsin Suomalaisseurojen Keskusliiton (RSKL) pääsihteerin Sulo Huovisen mukaan kulttuuriautonomian periaatteet muotoili itävaltalainen sosialidemokraatti Otto Bauer, joka vuonna 1907 kirjassaan "Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie" (Kansallisuuskysymys ja sosialidemokratia) keskusteli asiasta. Kansallisuus on Bauerin mukaan käsite, jolla on yhteinen historia sekä kieli ja kulttuuri. Huomattavaa on, että Bauer ei tässä yhteydessä puhu mitään alueesta. Hänen mukaansa jokaisella kansakunnalla on oikeus itse päättää omista sisäisistä asioistaan. Näihin kuuluvat esimerkiksi koululaitos, uskonnollinen elämä, kansallinen musiikki- ja laulukulttuuri sekä kansallinen kirjallisuus. Myöhemmin tarkastelen esitystä ruotsinsuomalaisesta näkökulmasta.

Ensimmäinen maailmansota esti Bauerin ideoiden kokeilemisen Itävalta-Unkarissa. On kuitenkin yksi valtio, jossa kulttuuriautonomiia on kokeiltu. Virossa vuonna 1925 säädetyn lain puitteissa säädettiin myös laki vähemmistöjen kulttuuriautonomiasta. Lain mukaan jokainen vähemmistöryhmä, jolla oli vähintään 3000 jäsentä, sai oikeuden perustaa ja ylläpitää omia sivistys- ja kulttuurilaitoksia ja -järjestöjä. Autonomialainsäädännön piiriin kuuluivat kirjastot, teatterit, koululaitos, kirkot ja erilaiset järjestöt. Korkein elin oli kulttuurineuvosto, jolla oli jopa verotusoikeus. Lakia käyttivät hyväkseen saksalaiset ja juutalaiset.

Perestroika Neuvostoliitossa on avannut uudelleen mahdollisuuksia kulttuuriautonomiaan Virossa. Kaikki tällaiset oikeudet lakkasivat vuonna 1940 Neuvostoliiton vallatessa Viron. Inkerinsuomalaisten yhteistyökonferenssin julkilausumas-

sa 30.4.1989 Tallinnassa vaaditaan oikeuksien takaisin saamista. Heillä oli aikanaan erittäin vilkas kulttuurielämä aina korkeakoulutasolle saakka. 1930-luvun Stalinin ajan terrori tuhosi paitsi tuhansia inkerinsuomalaisia myös heidän kulttuuriharrastuksensa.

Inkerinsuomalaiset vaativat julkilausmassaan kansallispoliittisen ja sivistyksellisen autonomian palauttamista. Heille on taattava vähemmistökansoille kuuluvat oikeudet ja edut. Tämä merkitsee äidinkielen aseman vahvistamista koululaitoksessa ja muualla. He vaativat vielä, että inkerinsuomalaisten keskuspaikkakunnille on saatava autonomiset kansalliset piirteet.

Myös Ruotsin virallisissa piireissä on ehdotettu kulttuuriautonomiiaa eräälle vähemmistölle, saamelaisille. Se tulee selvästi ilmi kesällä ilmestyneissä saamelaisien kulttuuria käsittelevässä selvityksessä ("Samisk kultur" Ds 1989:38) ja saamelaiskomitean päämietinnössä ("Samerätt och Sameting – Huvudbetänkande av samerättsutredningen" SOU 1989:41).

"Samisk kultur" ehdottaa, että saamelaissäitiön kulttuurivaltuuskunnalle myönnetään lisää 2,5 miljoonaa kruunua. Se menee siis suoraan saamelaissäitiölle eikä – kuten tavallista – valtion kulttuurineuvostolle. Se halutaan ohjata kirjallisuuteen ja tutkimukseen. Tavoitteena on hajallaan asuvan saamelaisryhmän äidinkielen vahvistaminen.

"Samerätt" on ruotsinsuomalaisten kannalta mielenkiintoinen. Siinä määritellään, ketkä ovat saamelaisia. Pohjana on käytetty Suomen vastaavia määritelmiä. Määritelmässä on kolme kohtaa. Saamelaiseksi voidaan katsoa sellainen, joka on oppinut saamea ensimmäisenä kielenä tai jonka jompikumpi vanhemmista tai isovanhemmista on oppinut saamea ensimmäisenä kielenä tai jompikumpi vanhemmista on tai on ollut saamelaiskä-

räjien äänestysluettelossa. Päämietinnössä ehdotetaan erityistä elintä, saamelaiskäräjiä, joka valitaan tiettyjen perusteiden mukaisesti.

Saamelaisille halutaan antaa erityisoikeyden siten, että se kirjataan hallitusmuotoon. Sen 1. kappaleen 2 §:n loppu tulisi ehdotuksen mukaan kuulumaan seuraavasti: ”Etnisten, kielellisten ja uskonnollisten vähemmistöjen mahdollisuuksia säilyttää ja kehittää omaa kulttuuri- ja yhdistyselämää on edistettävä. Saamelaisilla on tässä alkuperäiskansan ominaisuudessa erityisasema.” Viimeinen lause on kokonaan uusi, ehdotuksen mukainen lisäys.

Ruotsinsuomalaiset eivät tietenkään ole alkuperäiskansa Ruotsissa, mutta sen sijaan suomalaisia on Ruotsissa asunut ikimuistoisista ajoista lähtien. Näin ollen suomenkielikään ei voi olla mikään siirtolaškieli, vaan se on kotimainen kieli Ruotsissa. Kun tämä on pohjana keskustelulle, voidaan edellä mainittu hallitusmuodon loppu kirjoittaa: ”Saamelaisilla tässä alkuperäiskansana ja ruotsinsuomalaisilla, joilla ikimuistoisista ajoista alkaen on ollut asumisoikeus Ruotsissa, on erityisasema.” Kun määritelmään siitä, kuka on same, sanan same sijalle sijoitetaan sana ruotsinsuomalainen, on sekin määritelmä ilman suurempia vaikeuksia jo valmis.

Jos tarkastellaan Bauerin määritelmää, niin sekin sopii sellaisenaan ruotsinsuomalaisiin. Erik Allardt on puolestaan määritellyt vähemmistöryhmän seuraavasti:

- itse tehty luokittelu eli samaistuminen
- sukujuuret
- erityiset kulttuuripiirteet, esimerkiksi kyky puhua tiettyä kieltä
- kuuluminen sosiaaliseen instituutioon tai organisaatioon.

Riittää, kun näistä yksi ehto täytetään. Ruotsinsuomalaisten kohdalla täyttyy

useimmissa tapauksissa vähintään kolme kriteeriota.

Ruotsinsuomalaisilla on aikaisemmin ollut erityisturvana suuri joukko pohjoismaisia sopimuksia. Ne eivät kuitenkaan tänä päivänä takaa tasa-arvoisia palveluja ruotsinsuomalaisille. Sopimusten lähtökohtana on se, että ne takaavat omakielisiä palveluja toisen pohjoismaan kansalaiselle toisessa pohjoismaassa. Enemmistö ruotsinsuomalaisista on tänään Ruotsin kansalaisia, joten he jäävät tämän turvan ulkopuolelle. Erään ehdotuksen (Marianne Eliasson) mukaan voitaisiin sen sijaan pohjoismaisia sopimuksia käyttää pohjana mahdollista ruotsinsuomalaisia koskevaa vähemmistölainsäädäntöä valmisteltaessa.

Jo nyt on olemassa konkreettisia malleja. Ruotsinsuomalaisten koulu Tukholmassa käynnistyy syksyllä 1990. Ruotsinsuomalaisten ammattiteatterista on päätetty. Se on ainakin vielä Riksteaternin alaisuudessa, mutta kokeilukauden jälkeen voidaan sitäkin suhdetta tarkistaa. Ruotsinsuomalainen kansanedustaja Lahja Exner on tehnyt valtiopäiville aloitteen ruotsinsuomalaisesta lääninkirjailijasta. RSKL:lla on kaksi kansankorkeakoulua, Axevalla ja Ruotsinsuomalaisten kansankorkeakoulu Haaparannassa. Järjestöillä ja seuroilla on omia lehtiä ja lähiradiotoimintaa. Ja ”last but not least” ruotsinsuomalainen kirkollinen toiminta on Ruotsin kirkon uudessa organisaatiossa saanut itsenäisen aseman.

Kulttuuriautonomiia käsittelevä työryhmä on ensivaiheessa keskustellut valtakunnantason kulttuuriautonomiasta. Mutta suunnitelmissa on mukana kulttuuriautonomiaperiaatteen toteuttaminen myös maakärjä- ja kuntatasolla.

Matti J. Korhonen

Sverigefinländarna önskar kulturautonomi

Matti J. Korhonen redogör först för den österrikiske socialdemokraten Otto Bauers ideer om kulturautonomi. De förverkligades inte, men däremot stiftades i Estland år 1925 en lag som gav minoriteterna rätt till kulturautonomi. Den inbegrep skolväsendet, teatern, det religiösa livet, litteraturen och musiklivet. Stalins terror gjorde slut på denna verksamhet, som fått en god start. Tack vare perestrojkan har man nu börjat kräva de gamla rättigheterna åter i Estland.

I Sverige har framförts förslag om att samernas minoritetsställning skulle tryggas lagstiftningsvägen. Matti J. Korhonen föreslår, att också sverigefinländarna skulle inkluderas i samma lagrum (Regeringsformen 1 st., 2 §). Finländare har bott

i Sverige sedan urminnes tider. Finskan är i Sverige inget invandrarspråk, utan ett inhemskt språk.

Sverigefinländarna har redan visat prov på kulturverksamhet på egna villkor. Riskförbundet Finska Föreningar i Sverige har två folkhögskolor: Sverigefinländarnas folkhögskola i Haparanda och Folkhögskolan i Axevalla. En sverigefinsk professionell teater inleder sin verksamhet redan i höst, och nästa höst startar en sverigefinsk skola i Stockholm. Den svenska kyrkans finskspråkiga verksamhet skall få en självständig autonom ställning i den nya organisationsmodellen. Arbetsgruppen för sverigefinländarnas kulturautonomi vill, att tanken först skall förverkligas på riksnivå, men redan nu har man diskuterat kulturautonomi på landstings- och kommunnivå.